

ӘОЖ 81'36

А.М. Нурелова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: nurelova@yahoo.com

Жапон тіліндегі үстеулердің құрамы

Жапон тілін оқыту әдістемесінде тиімді, әмбебап, жоғары дәрежелі әдіс-тәсілдер аз емес. Грамматиканы тиімді оқыту, иероглифтерді игеру, оқу, тыңдау арқылы жапон тілін игеру, түсінуді үйретін көптеген әдістемелер кеңінен қолданылады, дегенмен қазақ тілді оқушыларға жапон тілінің грамматикалық құрылымдарын, сөз тіркестерін қазақ тілінің грамматикасымен салыстыра отырып түсіндірсе тиімділігі артатыны сөзсіз.

Әсіресе теориялық білімді қалыптастыру үшін, грамматиканы тек практика жүзінде сөйлеу барысында қалай дұрыс пайдалану керектігін ғана емес, олардың жеке сөйлем мүшесі, грамматикалық бірлік ретінде түсінуі маңызды болары анық. Бұл жұмыстың мақсаты жапон тіліндегі үстеулердің қалай жасалғанын, құрамын анықтап, қазақ тіліндегі үстеулердің құрамымен салыстыру. Жұмыстың міндеті – студенттердің оқулықтарында кездесетін үстеулерді талдап, қандай сөз таптарынан жасалғанына сараптама жасау.

Түйін сөздер: үстеу, жапон тілі, қазақ тілі, салыстырмалы анализ.

A.M. Nurelova

The structure of the adverbs in Japanese language

This article discusses the structure of the adverbs, word formation adverbs in Japanese language. And also it is conducted a comparative analysis with adverbs in Kazakh language.

Key words: adverb, Japanese, Kazakh, benchmarking.

А.М. Нурелова

Словообразования наречия в японском языке

à

В этой статье рассматривается состав наречия и словообразования наречия в японском языке.

А также проводится сопоставительный анализ с наречиями в казахском языке.

Ключевые слова: наречие, японский язык, казахский язык, сопоставительный анализ.

Жапон тілінде үстеулердің құрылымы өте күрделі әрі жете зерттелмеген салалардың бірі. Жапон тілін оқуда сөздің мағыналық сипаты, сөйлемдегі атқаратын функциясына ерекше назар аудару маңызды екені сөзсіз, бірақ сонымен қатар сөздің құрылымына, сөз жасамына көңіл бөлуде маңызды.

新川「副詞と動詞との組み合わせ」 оқулығында үстеулердің басқа сөз таптарынан қандай тәсілдер арқылы ауысып келетіндігі зерттелген. Осы зерттеу жұмысына сүйене отырып, жапон

тіліндегі үстеулерді құрамы жағынан келесі топтамаларға бөлуге болады.

- 1) жай үстеулер;
- 2) туынды үстеулер;
- 3) ваго;
- 4) канго;
- 5) ономатоппэ үстеулері.

Үстеулер құрамы жағынан әртүрлі. Олар басқа сөз таптарынан алуан тәсілдерімен ауысып келгендіктен құрамындағы сөздері де алақұла болып келеді. Кейбіреулері үстеу қатарына

ауысқан кездің өзінде белгілі бір грамматикалық формалар арқылы ауысып келгендер. Мысалы, **くりかえし** (курикаеши) үстеуі **くりかえず** (курикаесу) көмекші етістігінен, зат есіміне ауысып, одан кейін сөйлемдегі атқаратын рөліне байланысты үстеуге айналған.

Жай үстелер **すこし** – аздап, **はっきり** – анық, **ゆつくり** – баяу, асықпай сияқты үстеулер, оларға сөйлемде **と、に** септік жалғаулары жалғанады. Мысалы, **はっきりと** (хаккирито) – анық.

Туынды үстеулер өзге сөз таптарынан жасалынған үстеулер. Атап айтсақ етістіктен құрылған көсемше түріндегі үстеулер, мысалы, **はじめて** (хажимете) – алғаш рет, **あらためて** (аратамете) – қайтадан, **きまつて** (киматте) – шешім қабылдай, **くわえて** (куваете) – қосып.

Етістіктің болымсыз формасындағы үстеулер. **おもわず** (омовазу) – ойланбастан, **あいかわず** (айкаваразу) – өзгеріссіз, **のこらず** (нокоразу) – түк қалмай.

Көмекші етістіктерден құрылған **くりかえし** (курикаеши) – қайталап, **さしあたり** (сашиатари) – әзірше.

Зат есіміне септіктердің **に** (ни), **で** (де) **と** (то), **から** (кара), **まで** (маде) жалғаулары жалғану арқылы жасалатын үстеулер. **あたまから** (атама кара) – басынан бастап үстеуі атама зат есіміне кара жалғауы жалғанып үстеуге айналған.

Сын есімдерден құрылған **こんなに** (коннани) – осындай, **そんなに** – сондай (соннани), **あんなに** (аннани) – анадай, **どんなに** (доннани) – қандай үстеулері.

Сілтеу есімдіктеріне жалғаулықтар жалғану арқылы пайда болған үстелер. **それに** (сорени) – оның үстіне, **それと** (сорето) – онымен бірге, **これだけ** (коредакэ) – осы ғана, **これほど** (кореходо) – бұдан көрі.

Үстеулердің біралуан тобы ономатопэ үстелері. Олар – **ぴかぴか** (пика пика) – жарқырап, **ごろごろ** (горо горо) – тарсылдап, **ぽつぽつ** (поцу поцу) – тырс-тырс (жауынға қатысты қолданады), **ざっと** (затто) – үстіртін.

Кадоока Кеничи 「日本語オノマトペ語彙の語源について」 зерттеу жұмысында 「**すす**」 етістігінен **る** хираганасы түсіп қалып, кішкентай **っ** жалғану арқылы етістіктен ономатопэ жасалып, одан үстеу пайда болғанын көрсеткен. Осы зерттеу жұмысына сүйене отырып үстеулердің үстеу қатарына қосылар алдында басқа грамматикалық формалардан ауысып келгенін анықтауға болады.

Сонымен қатар зат есімдердің, етістіктердің қосарланып айтылуы арқылы да көптеген үстеулер жасалынған. **月々** (цукизуки) – ай сайын, **はるばる** (харубару) – алыстан, **くちぐち** (кучигучи) – барлығы бірге, бірауыздан сөйлеу, **かえすがえす** (каэсугаэсу) – қалай ойласанда, **かわるがわる** (каваругавару) – кезекпен, жарыса сөздері.

Сөз таптарының өзара бірігуі арқылы жасалынатын тағы бір үстеу топтары бар, олар – **そのうち** (соноучи) – осы күндері, жақын күндері, **そのため** (сонотаме) – сол үшін, **その上** (соноуе) – оның үстіне, бұдан басқа, **そのわりに** (соноварини), **それなら** (соренара) – олай болса, яғни **ことに** (котони) – әсіресе, **この上** (коноуе) – оның үстіне, бұдан басқа, **それでも** (соредемо) – бұлай болса да, сонда да, **いまでも** (имадемо) – осы уақытқа дейін, **いまだから** (имакара) – бұдан былай, осыдан бастап.

Үстеулердің тағы бір үлкен тобы ваго, канго үстеулері. Бұл үстеулер түбірі бір немесе екі иероглифтерден тұратын сөздер. Бір иероглифтен тұратын ваго үстеуі болса – **ことさら** (котосара) – арнайы, **ただいま** (тадаима) – қазір, екі иероглифтерден құрылған қытай тілінен енген сөздер канго – **突然** (тоцузен) – аяқ астынан, **大体** (дайтэй) – шамамен сияқты үстеулер болып табылады.

Сөздің немесе сөз тіркесінің лексикалану арқылы қалыптасқан үстеулер де бар. Мысалы: **近いうちに** (чикайучини) – жақын арада, **こころい<まで** (кокоро ику маде) – қалағанынша. Бұл үстеулердің құрамындағы сөздер ешқандай өзгерістергі ұшырамай, сол күйінде қолдану негізінде сөйлемде үстеулік мағыналарға ие болған күрделі сөздер.

Жапон және қазақ тіліндегі үстеулерге қатысты жүргізілген зерттеу жұмыстарын оқып, үстеулерді құрамы жағынан сараптап екі тілдегі үстеулердің құрамы ұқсас екені анықталды.

М. Балақаев редакторлар алқасымен шығарылған «Қазақ тілі грамматикасы» оқулығынан қазақ тіліндегі үстеулер де зат есім, сын есім, етістік, есімдік, т.б. сөз таптарынан жасалынғанын көруге болады.

Зат есіміне сөз тудырушы –ша/-ше жұрнағын қосып айту арқылы уақытша, ауызша, орысша; –дай/-дей жұрнағы арқылы жаздай, күздей; –шан/-шең жұрнағы қосылу арқылы жейдешен, көйлекшен, –лай/-лей жұрнағы арқылы жағалай формалары жасалынған. Көмекші есімдерден –ша/-ше жұрнағы мен көне барыс, көмектес септік жалғауларының консервациялануы және көмекші есімдердің қосарланып айтылуы арқы-

лы артынша, сыртқары, ішкері, ара-арасында, алды-алдына, үсті-үстіне сияқты үстеулер жасалған.

Үстеулердің жасалуына бұл, осы, ол, сол сілтеу есімдіктері негіз болғанын байқауға болады. Осы есімдіктерге –ша/-ше жұрнағын қосып мұнша, онша, осынша, мұншама үстеулері пайда болған.

Етістіктен жасалынған үстеулер көсемшенің -п,-а,-й жұрнақтарының жалғанып: әдейілеп, ептеп, жорта, қайта, сеспей деген үстеу формаларына ауысқан.

Етістіктердің қосарланып айтылып, көсемшенің жұрнақтары жалғануы негізінде: ара-тұра, іле-шала, бұза-жара, айлап-жылдап, жүре-жүре үстеулері жасалынады.

Қазақ тілінде де сөздердің лексикалануы нәтижесінде үстеу формасына ие болған үстеулер бар. Мұндай үстеулердің қатарына біраз, небір сөздері жатады.

Жапон тілін оқуда үстеу сөз табын түсіну, сөйлемдегі атқаратын рөлін, қолданылуын, лексикалық-семантикалық сипатын оқып-білу жапон тілін оқитын студенттерге қиындық тұғызады. Жапон тілінде үстеулер өте көп және алуан түрлі болып келеді, сондықтан оны оқу барысында көптеген қиыншылықтарға тап болады, әсіресе қолдану барысында.

Жапон және қазақ тіліндегі үстеулерге қатысты жүргізілген зерттеу жұмыстарын зерттеп, талдау арқылы екі тілдегі үстеулердің құрамы ұқсас екенін байқаймыз. Жапон тілінде де қазақ тілінде де үстеулер басқа сөз таптарынан әр түрлі әдіс-тәсілмен ауысып келгенін байқаймыз. Екі тілде де зат есіміне септік жұрнақтары, жалғаулары жалғану арқылы үстеулер пайда болғаны зерттелген. Сонымен қатар сілтеу есімдіктерінен, етістіктерден туындағын үстеулер де көптеп кездеседі. Зат есім, етістіктердің қосарлануы арқылы үстеулер жасалуында да ұқсастықтар бар екенін анықтауға болады.

Қазақ және жапон тілдеріндегі ұқсастықтарға салыстырмалы талдау жасалынған зерттеу жұмыстарының жоқтығы, қазақ тілінде жүргізілген жұмыстардың жоқтығын былай қойғанда, жапон тілінде де үстеулерге қатысты мәліметтерді табудың қиындығы осы жұмысты жазу барысында жан-жақты зерттеу жүргізуге қиыншылық тудырғаны сөзсіз. Бірақ Қазақстанда бар оқулықтарды, интернеттегі ақпаратты қолдану арқылы жасалынған зерттеу жұмысын өорытындылай келе қос тілдің грамматикасында, сөз жасамында, қолданылуында көп ұқсастықтардың барлығы. Осы үстеулердің құрамына қатысты жүргізілген жұмыс соның бір дәлелі.

Әдебиеттер

- 1 仁田義雄「福祉的表現諸相」くろしお出版、2002
- 2 現代副詞用法辞典、1994
- 3 角岡賢一「日本語オノマトペ語彙の語源について」
- 4 Исаев С.М. Қазақ тілі, 1993.
- 5 Балақаев М., Қордабаев Т. Қазақ тілінің грамматикасы, 1967.

References

- 1 仁田義雄「福祉的表現諸相」くろしお出版、2002
- 2 現代副詞用法辞典、1994
- 3 角岡賢一「日本語オノマトペ語彙の語源について」
- 4 Isaev S.M. Қазақ тілі, 1993.
- 5 Balakaev M., Kordabaev T. Қазақ тілінің grammatikasy, 1967.